Móricz Zsigmond

NEM ÉLHETEK MUZSIKASZÓ NÉLKÜL

ZENÉS HÁZASTÁRSI PERPATVAR KÉT FELVONÁSBAN **ELEMZŐ SEGÉDANYAG**

A műfajmegjelölés és a felvonásszám a pécsi előadásra vonatkozik; Móricz nyomtatott vígjátéka négyfelvonásos.

Rendező: **Kis Domonkos Márk** Bemutató: **2026. szeptember 19.**

Bevezető esszé, szempontrendszer, korkép és a szerzői attitűd forrásai

Fotó: Rajnai Richárd

I. FEJEZET

BEVEZETŐ ESSZÉ

Egy fiatalasszony megelégeli a mulatságot, és hazaszökik. Ez a mozdulat indítja Móricz Zsigmond egyik legderűsebb művét. Pólika a férje névnapján, a harmadik napi nótaszó után, összepakol, és a nagynénjeihez menekül, Balázs pedig utána ered. A néhány napos perpatvarból lassan kiderül, hogy a harag a szerelem másik arca, és a végén a két ember visszatalál egymáshoz. A cselekmény váza ennyi. Móricz mégis egy egész világot sűrít ebbe a pár napba, egy nyírségi úri porta hangját, szagát, ízét, a duhaj férfiakét és a család rendjét őrző öregasszonyokét.

A darab hátterében valódi élmény áll. 1914 farsangján Móricz Erdélyben járt, Kós Károly sztánai házában, ahol a batyusbál napokra elnyúlt, és a hosszú vendégeskedés bőven adott alkalmat néhány jellegzetes figura megfigyelésére. Az író ekkor még regényt formált az anyagból, és a könyv 1916-ban jelent meg a Légrády Testvérek kiadásában [1]. A nőalakokhoz a saját családja szolgáltatta a mintát, első felesége és annak nagynénjei [11]. Móricz tehát a közeléből dolgozott, olyan emberekből, akiket szeretett és pontosan ismert.

A mű útja a regénytől a színpadig vezetett. Móricz a történetet négyfelvonásos vígjátékká formálta [2], amelyet 1928-ban a Nemzeti Színház Kamaraszínháza mutatott be, a közönség és a sajtó egybehangzó elismerésével [3]. A darab azóta is él, 1935-ben film készült belőle [9], az 1941-es felújítás a bemutató sikerét is felülmúlta [3], és a színházak máig műsoron tartják; a részletes kronológiát az I/1. ábra mutatja. A pécsi előadás két felvonásban játssza, zenés házastársi perpatvarként hirdeti [11]. A felvonásszám ezért a mostani színházi változatot jelöli, Móricz szövege négyfelvonásos marad.

Érdemes két kort szem előtt tartani a műben. Az ábrázolt világ a nyolcvanas évek végének Nyírsége, Tisza Kálmán csendes, jómódú békeidejében, ahogy a színpadi utasítás is rögzíti [2]. Ettől jó messze esik a keletkezés kora. A regény a nagy háború közepén, 1916-ban született, a vígjáték a húszas évek végén, 1928-ban került színpadra. A kettő közt szakadék nyílt. Mire a közönség 1928-ban a Kamaraszínházban nevetett Pólika és Balázs civakodásán, az az úri Magyarország, amelyet a színpadon látott, már a múlté volt. Ez adja a mű különös fényét. A nézők egy elsüllyedt világot ismertek fel benne, olyasmit, amit Schöpflin Aladár Atlantiszhoz hasonlított, boldog szigethez, amely az idők tengerében merült el [5].

Schöpflin Aladár olvasatában Móricz ebben a darabban nem bírál és nem mond erkölcsi ítéletet [5], és ez a színpadi változatra áll elsősorban. Máshol a dzsentri sorsát kíméletlenül szedi ízekre. Az Úri muriban a tenni akaró Szakhmáry Zoltán a maga ellen fordított pisztollyal zárja a történetet, a Rokonokban Kopjáss Istvánt az úri panama világa őrli fel [4]. A muzsikaszó ehhez képest korai és megengedő. Még a Mikszáthtól örökölt derűs, anekdotázó dzsentriszemléletet folytatja, a későbbi leleplező indulat nélkül. A vígjáték a regénynél is békülékenyebb. A könyv széles társadalmi rajza helyett a színpadon egy jómódú fiatal házaspár civódását látjuk, amely kibéküléssel zárul. Móricz Virág, az író lánya éppen ebben látta a nagy siker titkát, abban, hogy a darabban nem volt semmi bántó, csak három kedves öregasszony, egy civakodó fiatal pár és egy meleg kis világ [3].

A darab humora nem a csattanókból, sokkal inkább a jól ismert figurák természetéből fakad. A három öregasszony, Zsani, Mina és Pepi néni, a régi úri rend eleven emléke, a maguk szokásaival, féltéseivel és éles nyelvével. Móricz szeretettel, mégis pontosan rajzolja meg őket, és a néző hamar úgy érzi, mintha a saját rokonságát látná a színpadon. A férfiak dínomdánoma, a napokig tartó mulatozás

mögött ott a béke, a jólét és a gondtalanság érzése, az a világ, amelyben még lehetett három napon át ünnepelni egy névnapot.

A három nagynéni, Zsani, Mina és Pepi néni. Pécsi Nemzeti Színház, 2026. Fotó: Rajnai Richárd.

A mű igazi főszereplője a zene. A cím egy nóta sora, Balázs az első felvonásban cigányzenekar kíséretével énekli, és a dal végigkíséri a darabot [2]. A dal szerzőségét a nótagyűjtő oldalak Lányi Viktornak tulajdonítják, ez azonban kottás, könyvtári forrásból nem ellenőrzött adat [10]. A pécsi előadás ehhez képest más zenei úton jár. Végig élő, autentikus népzene szól, a Kacaj zenekar zenészei játszanak, a Mecsek Táncegyüttes koreográfiái pedig autentikus néptáncra épülnek [11]. A muzsika egyik esetben sem díszlet, sokkal inkább hajtóerő, az érzelmek nyelve, amely ott folytatja, ahol a szó már kevés. Móricz fiatalon népköltési gyűjtőúton járta Szatmárt, mesét és népdalt jegyzett fel első kézből [7], ez a hang tehát belülről ismerős volt neki. Ugyanezekben az években indult Bartók és Kodály nagy népdalgyűjtése is.

Van a műnek egy csöndes bölcsessége is. A férfi és a nő közti pozícióharc, az évődés, a látszatveszekedés mögött meghúzódó ragaszkodás máig eleven. Balázs a mulatságnak él, Pólika a rendet és a méltóságot félti, és mindketten a maguk igazát védik, miközben egy pillanatra sem szűnnek meg egymáshoz tartozni. Ez a játékos küzdelem teszi a darabot időtállóvá, hiszen a házasság apró harcait minden kor közönsége a magáénak érzi.

A Nem élhetek muzsikaszó nélkül azért marad meg, mert Móricz a múltról beszélve a saját jelenéhez szól. Egy elsüllyedt békevilágot idéz fel azoknak, akik a háború és a széthullás után egy kis hazatalálásra vágytak. A mulatság hangja mögött ott bujkál a veszteség tudata is, és talán éppen ez a halk kettősség tartja életben a darabot.

I/1. ábra: A mű időrétegei – az ábrázolt kor, a keletkezés és a színpadi élet [1][2][3][9][11]

II. FEJEZET

SZEMPONTRENDSZER

A kritikai irodalom és a mai színházi gyakorlat együtt kirajzol néhány visszatérő nézőpontot, amelyből a darab jól megközelíthető. Az alábbi szempontrendszer ezeket rendezi egybe, a II/1. ábra pedig egyetlen áttekintésben mutatja ugyanezt.

Műfaj és hangnem. Móricz a művet vígjátéknak nevezi, a nyomtatott szöveg négyfelvonásos [2]; a pécsi előadás műfajmegjelölése zenés házastársi perpatvar két felvonásban [11]. Már a kortárs kritika is vitatta, hogy vígjáték-e vagy inkább színmű [6]. Móricz a nevettetést tűzte ki célul, és tudatosan vállalta a könnyed, társalgási színmű műfaját, miközben igyekezett, hogy komoly irodalmi érték szülessen belőle. A mélységet a nosztalgia adja, a visszatekintő derű, amely egy már letűnt világot idéz meg.

Dzsentri-ábrázolás. A mű a móriczi dzsentriképnek a korai, megbocsátó állomása. Itt még a mikszáthi, anekdotázó szemlélet folytatódik, a későbbi kíméletlen bírálat nélkül [4]. A nyírségi úri társaság esendő és mulatós, de alapvetően szeretni való. Az elszegényedő, mulatozásba menekülő nemesúr alakja csírájában már előrevetíti a későbbi nagy dzsentriregények világát.

Nő- és férfialakok. A cselekmény magja a házastársi pozícióharc, Balázs és Pólika évődő, játékos küzdelme. Móricz a saját családja köréből mintázta az alakokat, első feleségéből és annak nagynénjeiből [11], és éppen ezért olyan hitelesek. A három öregasszony a család rendjének és a régi úri tartásnak az őrzője, a fiatal pár civódása pedig a szerelem próbája.

A zene mint szereplő. A színház ajánlója szerint a legfontosabb szereplő maga a muzsika [11]. Két zenei réteget érdemes megkülönböztetni. A darab saját dala a címadó nóta, amelyet Balázs cigányzenekarral énekel [2]. A pécsi előadás zenei anyaga ettől eltérően autentikus, élő népzene és néptánc, a Kacaj zenekar és a Mecsek Táncegyüttes közreműködésével [11]. Mindkét rétegben a zene a cselekmény hordozója, az érzelmek nyelve.

Szerkezet. Móricz a történetet nem feszes drámai vázba, sokkal inkább laza, novellisztikus képekbe rendezi. A cselekmény csomópontjait ragadja meg, és ezekre építi a párbeszédeket. Ez a képszerű, jelenetező felépítés adja a darab pergő, változatos ritmusát.

Recepció. Az 1928-as bemutató a Nemzeti Színház Kamaraszínházában komoly siker lett, a darab hamar elérte a századik előadást, az 1941-es felújítás pedig még ennél is nagyobb visszhangot keltett [3]. Schöpflin Aladár a Nyugatban méltatta, kiemelve, hogy Móricz nem ítélkezik, csak feléleszt egy világot [5]. A színpadi változat a regénynél jóval békülékenyebb [3], és részben ez magyarázza a tartós közönségsikert. A darab később is visszatérő repertoárdarab maradt, a szabadkai 1979-es és 2022-es színrevitele külön tanulmány tárgya [6].

II/1. ábra: A mű elemzésének szempontrendszere

Autentikus néptánc a színpadon, a muzsika viszi a cselekményt. Pécsi Nemzeti Színház, 2026. Fotó: Rajnai Richárd.

III. FEJEZET

KORKÉP: A KELETKEZÉS KORA

A darab a nyolcvanas évek Nyírségébe visz, a keletkezése viszont egy egészen más korszakba esik, a regény a nagy háború, a vígjáték az azt követő évek Magyarországába. Érdemes végigtekinteni, mi változott meg gyökeresen ezekben az években, mert ez a háttér adja a mű nosztalgiájának súlyát. A III/1. ábra négy irányba rendezi a fő változásokat.

Politika. A dualizmus rendszere ekkorra kifáradt. Az 1867-es kiegyezésre épülő rend a századfordulóra egyre nehezebben működött, majd 1914-ben kitört a nagy háború. A vereség után 1918 októberében az őszirózsás forradalom, 1919 tavaszán a Tanácsköztársaság, majd az ellenforradalmi fordulat következett, végül az 1920-as trianoni békeszerződés az ország történelmi területeinek nagy részét elcsatolta. Az a békevilág, amelyet a darab megidéz, végleg elmúlt.

Gazdaság. A gazdaság mélyén régóta gond lappangott. A filoxéra a szőlőket kipusztította, sok birtok eladósodott, és a régi úri gazdálkodás egyre kevésbé állta a versenyt. Közben megerősödött a tőkés polgárság, a földkérdés viszont megoldatlan maradt, a nagybirtok rendszere pedig érintetlenül élt tovább.

Társadalom. A dzsentri, a régi nemesség lecsúszott rétege, a közigazgatás gerincét adta, miközben lassan elszegényedett, és a látszatot mind nehezebben tartotta. Feljebb új városi polgárság emelkedett, lejjebb a parasztság élt kiszolgáltatottan, kevés földdel vagy föld nélkül. A társadalom merev maradt, a felemelkedés útjai szűkösek voltak.

Kultúra. A szellemi életben 1908-ban indult a Nyugat, és Ady Endre új hangja gyökeresen átírta a magyar költészetet. Ugyanezekben az években járta Bartók Béla és Kodály Zoltán a falvakat, és tudományos igénnyel gyűjtötte a népdalt. A népi és a városi hagyomány feszültsége ekkor rajzolódott ki élesen. A háború után pedig a régi békeidők egyre inkább mítosszá váltak, elveszett aranykorrá.

Móricz tudatosan tette a cselekményt a nyolcvanas évek végére, Tisza Kálmán miniszterelnökségének idejére, a régimódi divat, a magyar ruha és a csizma világába [2]. A közönség 1928-ban éppen ezt a távolságot élvezte. Egy olyan Magyarországot látott a színpadon, amely a háború előtt még megvolt, és amely azóta elsüllyedt. A darab derűje ezért nem naiv, a veszteség tudatával teli. Móricz, ahogy szinte minden századforduló körül játszódó művében, a múltról beszélve valójában a saját jelenéről szólt.

POLITIKA

- A dualizmus rendszere kifárad
- 1914–18: a nagy háború
- 1918–20: összeomlás, forradalmak,
- majd Trianon árnyéka

GAZDASÁG

- A filoxéra után eladósodó birtokok
- a régi úri gazdálkodás csődje
- a tőkés polgárosodás előretörése
- a földkérdés megoldatlan marad

TÁRSADALOM

- A dzsentri mint hivatalnokréteg
- lassú lecsúszása és látszatőrzése
- új városi polgárság
- a parasztság kiszolgáltatottsága

KULTÚRA

- 1908: a Nyugat és Ady modernsége
- Bartók–Kodály népdalgyűjtése
- a népi és a városi hang feszülése
- a "boldog békeidők" mítosza

III/1. ábra: A keletkezés korának fő változásai (1900–1920)

A férfiak dínomdánoma, a nyírségi mulatozás forgataga. Pécsi Nemzeti Színház, 2026. Fotó: Rajnai Richárd.

IV. FEJEZET

GYŰJTŐPONTOK ÉS CSOMÓPONTOK: A SZERZŐI ATTITŰD FORRÁSAI

Móricz szerzői magatartása nem egyetlen forrásból ered. Néhány jól kirajzolódó élményből és hagyományból állt össze, ezekből a forrásokból táplálkoztak az írásai, köztük a muzsikaszó is. A IV/1. ábra ezeket rendezi a szerzői attitűd köré.

Kettős származás. Móricz 1879-ben született Tiszacsécsén, apja, Móricz Bálint paraszti sorból emelkedett, anyja papi-értelmiségi családból való volt [7][8]. Ez a kettősség végigkísérte, belülről ismerte a szegényparasztot és a vidéki középosztályt is, és ez adta a hitelét, amikor mindkét világról írt.

Népköltési gyűjtés. Fiatalon a Kisfaludy Társaság megbízásából járta Szatmárt, és falvak sorában jegyzett fel mesét és népdalt [7][8]. A népi kultúra így nem könyvélmény volt számára, első kézből ismerte, és ez a tapasztalat köszön vissza a muzsikaszó világában.

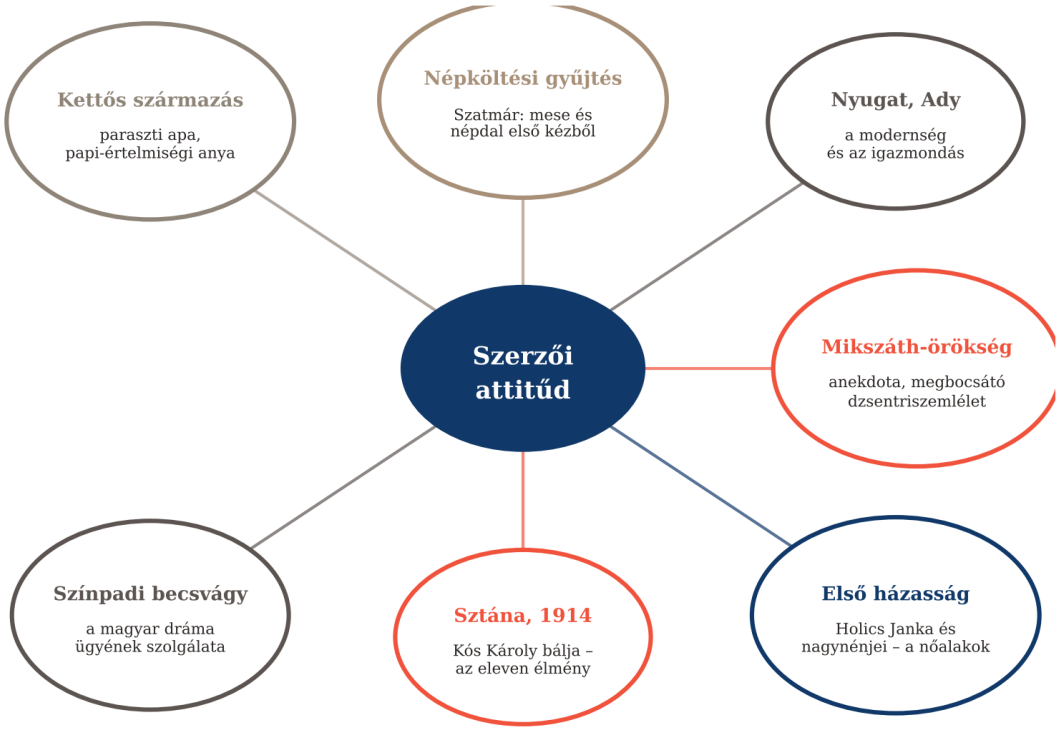
Nyugat és Ady. 1908-ban a Hét krajcár című novellája hozta meg a befutást a Nyugatban [8]. Ady baráti köre, a lap modernsége és igazságkeresése erősítette benne az igényt, hogy a magyar valóságot szépítés nélkül mutassa meg.

Mikszáth-örökség. A mikszáthi anekdotikus próza és a megbocsátó dzsentriszemlélet közvetlen minta volt a pályakezdő Móricznak [4][7], és a muzsikaszó éppen ehhez a hagyományhoz áll a legközelebb.

Első házasság. Első felesége, Holics Janka és annak nagynénjei adták a mintát a darab nőalakjaihoz [11]. A hiteles asszonyfigurák a magánélet közvetlen megfigyeléséből születtek.

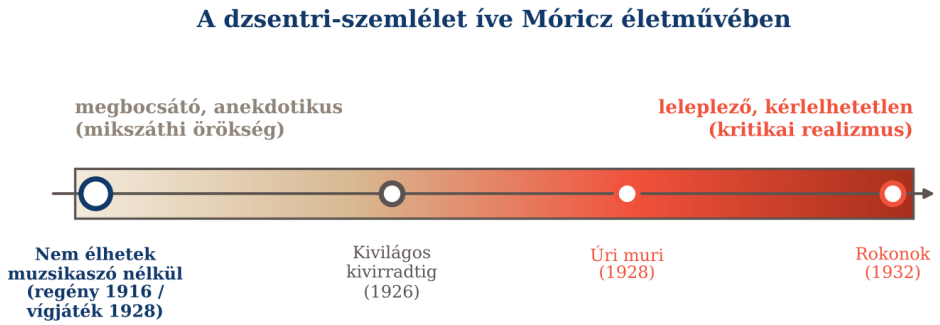
Sztána, 1914. A közvetlen indíték Kós Károly sztánai batyusbálja volt, ahol az elnyúló vendégeskedés élő figurákat kínált [11]. Az ötletet Móricz Erdélyből hozta magával.

Színpadi becsvágy. Móricz komolyan vette a magyar dráma ügyét, és a színházat a nemzeti gondolkodás kifejezésének terepeként kezelte [3]. A muzsikaszó sikere ehhez a becsvágyhoz adott biztatást.

IV/1. ábra: A szerzői attitűd gyűjtő- és csomópontjai

A dzsentri-témában Móricz szemlélete idővel megkeményedett. A megbocsátó, anekdotikus indulástól a leleplező, kérlelhetetlen bírálatig ível az útja. A muzsikaszó regényváltozata (1916) ennek az ívnek a kezdetén áll, a belőle készült vígjáték (1928) pedig ugyanezt a megengedő szemléletet viszi színpadra; a Kivilágos kivirradtig, majd az Úri muri és a Rokonok pedig egyre sötétebb tónusban festi ugyanezt a világot [4]. A IV/2. ábra ezt az utat teszi láthatóvá.

IV/2. ábra: A dzsentri-szemlélet íve Móricz életművében

V. FEJEZET

GONDOLKODTATÓ FORRÁSPONTOK

Az alábbi néhány pont a móriczi gondolkodás formálóit gyűjti össze, olyan feszültségeket és kérdéseket, amelyekből az elemzés vagy egy előadás koncepciója tovább építhető.

A belülről látás. Móricz nem kívülről figyelte a paraszti és az úri világot, benne élt mindkettőben. Ez teszi az ábrázolást élővé, ugyanakkor érdemes megvizsgálni, hol teszi elfogulttá is.

A múlt mint tükör. Móricz rendre a múltba helyezi a cselekményt, hogy a jelenről beszéljen. Gondolatébresztő végiggondolni, mit üzent a muzsikaszó nyolcvanas évekbe vetített idillje a húszas évek nézőjének.

A derű ára. A vígjátéki forma megnyugtat, elsimít. Az elemzés egyik nyitott kérdése, hogy a békülékenység a mű erénye vagy a valóság megszépítése.

A zene mint igazság. Ha a legfontosabb szereplő a muzsika, akkor a darab arról is szól, hogy az érzelem a szónál mélyebben mond igazat. Külön kérdés, mit változtat a jelentésen, ha a nóta helyét a színpadon a népzene veszi át, ahogy Pécsett történik.

A megbocsátástól a leleplezésig. Ugyanaz a nyírségi világ Móricznál előbb mulatságos, később tragikus. Ez a fordulat nemcsak az íróé, a koré is, és önmagában is elemzés tárgya lehet.

A női tekintet. A rendet, a méltóságot és a tartást a darabban az asszonyok képviselik. A férfimulatság hátterében ők tartják össze a világot, ami külön nézőpontot kínál a mű újraolvasásához.

Balázs és Pólika egymásra találása a civódás után. Pécsi Nemzeti Színház, 2026. Fotó: Rajnai Richárd.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

A szövegben szögletes zárójelben álló számok az alábbi tételekre utalnak. Az online források hozzáférési dátuma egységesen 2026. október 24.

[1] Móricz Zsigmond: Nem élhetek muzsikaszó nélkül. Regény. Budapest, Légrády Testvérek, 1916. Elektronikus kiadás: Project Gutenberg, 75636. sz., https://www.gutenberg.org/ebooks/75636

[2] Móricz Zsigmond: Nem élhetek muzsikaszó nélkül. Vígjáték négy felvonásban. Magyar Elektronikus Könyvtár, https://mek.oszk.hu/01400/01432/ (a színpadi utasítás szerint a cselekmény az 1880-as években, Tisza Kálmán miniszterségе idején játszódik; a címadó nótát Balázs az I. felvonásban énekli).

[3] Illés Endre: Móricz Zsigmond drámái. In: A magyar irodalom története, VI. kötet (1919-től napjainkig), szerk. Szabolcsi Miklós. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966, 835–838. Elektronikus kiadás: https://mek.oszk.hu/02200/02228/html/06/438.html (az 1928-as kamaraszínházi bemutató, a századik előadás, az 1941-es felújítás, Móricz Virág véleménye és a regénynél békülékenyebb tendencia innen).

[4] Czine Mihály: Dzsentri-regények. In: A magyar irodalom története, V. kötet, Móricz Zsigmond (1879–1942) fejezet (1905-től 1919-ig), szerk. Szabolcsi Miklós. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1965. Elektronikus kiadás: https://mek.oszk.hu/02200/02228/html/05/116.html (a dzsentri-regények, az Úri muri és a Rokonok értékelése).

[5] Schöpflin Aladár: Nem élhetek muzsikaszó nélkül. Móricz Zsigmond vígjátéka a Kamaraszínházban. Nyugat, 1928. 24. szám (december 16.), Színházi figyelő rovat. Közvetlen cikkhivatkozás: Arcanum Digitális Tudománytár, Nyugat 1908–1941, https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Nyugat-nyugat-1908-1941-FFFF0002/1928-728492/1928-24-szam-719393/szinhazi-figyelo-54A093/schopflin-aladar-nem-elhetek-muzsikaszo-nelkul-moricz-zsigmond-vigjateka-a-kamaraszinhazban-55A093/ (előfizetéses); szabadon elérhető változat: EPA Nyugat-archívum, https://epa.oszk.hu/00000/00022/, 1928. évfolyam, 24. szám.

[6] Szabó Réka Dorottya: Az értelmezési differenciától a műsorpolitikai vitáig. Hungarológiai Közlemények, 2023/1 (XXIV. évf. 1. sz.), 43–56. DOI: 10.19090/hk.2023.1.43-56. https://epa.oszk.hu/02400/02401/00077/pdf/EPA02401_hungarologiai_kozlemenyek_2023_1_043-056.pdf (a vígjáték–színmű vita, az 1928-as ősbemutató említése, a címadó dal műdalként való azonosítása, 50. o.).

[7] Hegedüs Géza: Móricz Zsigmond. In: A magyar irodalom arcképcsarnoka. Magyar Elektronikus Könyvtár, https://mek.oszk.hu/01100/01149/html/moricz.htm

[8] Móricz Zsigmond szócikk. In: Magyar Életrajzi Lexikon. Magyar Elektronikus Könyvtár, https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC09732/10795.htm

[9] Nem élhetek muzsikaszó nélkül (játékfilm, 1935, Kino Filmipari, Hunnia). Rendező: Deésy Alfréd, főszereplők: Jávor Pál, Somogyi Erzsi, Gózon Gyula. Adatlap: Magyar Nemzeti Digitális Archívum (MaNDA), https://mandadb.hu/tetel/312843/Nem_elhetek_muzsikaszo_nelkul; Internet Movie Database, https://www.imdb.com/title/tt0241757/; ellenőrző adat: https://en.wikipedia.org/wiki/I_Can%27t_Live_Without_Music_(film)

[10] Nem élhetek muzsikaszó nélkül (magyar nóta). A szerzőség nem ellenőrzött adat, a nótagyűjtő oldalak Lányi Viktort nevezik meg, elsődleges kottás forrás nem áll rendelkezésre; az OSZK Zeneműtár és a Hungaricana kottatára ellenőrzendő. Szöveg és adatok: https://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/19371/magyar-notak/nem-elhetek-muzsikaszo-nelkul-zeneszoveg.html és https://songbook.hu/lyrics/19371/nem-elhetek-muzsikaszo-nelkul. Hangfelvétel: Bessenyei Ferenc, ifj. Sánta Ferenc és zenekara: Nem élhetek muzsikaszó nélkül (album), https://music.apple.com/us/album/nem-%C3%A9lhetek-muzsikasz%C3%B3-n%C3%A9lk%C3%BCl/443179618.

[11] Pécsi Nemzeti Színház: Nem élhetek muzsikaszó nélkül. Előadás-adatlap és ajánló, https://www.pnsz.hu/szindarab/nem-elhetek-muzsikaszo-nelkul/533; valamint Pécsi Nemzeti Színház: Műsorfüzet 2026/2027-es évad, 8. és 11. oldal (a műfajmegjelölés, a közreműködők, Kós Károly 1914-es látogatása és az író első feleségének modellszerepe innen).

Összeállította: **Tóth Zoltán**, színházi nevelési szakember · Pécs, 2026. október